

* * *

Μὲ τὴν Ἰστορία ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει πώς ὅλα εἶναι περαστικὰ στὴ γῆ μας, εἶναι ὑποκείμενα στὸ χρόνο, προορισμένα νὰ πεθάνουν. 'Αλλ' ἀπ' ὅλα τὰ ζῶα μόνο ὁ ἄνθρωπος ξέρει πώς εἶναι θυητὸς κι ἀναζητᾶ στὴν Ἰστορία τὴν κατάργηση τοῦ χρόνου, τὴν αἰωνιότητα. Γι' αὐτὸν ἡ Ἰστορία κυριαρχεῖ στὴ ζωή, ὅπως διαπίστωσε κι ὁ Κικέρων (Historia magistra vitae). Οἱ ἄνθρωποι καταχίνονται πάντα μὲ τὴν Ἰστορία, γιατὶ αὐτὴ ἀνταποχρίνεται σὲ ἀνάγκες βαθειές καὶ ὅμεσες, διαφορετικὲς ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴν ἥ τὴν ἐπιστημονικὴν περιέργεια.

'Ικανοποιεῖ ἔνα εἶδος ζωτικοῦ ἐνστίκτου, κοινοῦ στοὺς λαοὺς καὶ στὰ ἄτομα, ποὺ προσπαθεῖ νὰ ριζώσει καὶ νὰ διαιωνίσει τὸ ἥθικό του εἶναι. Δεῖγμα του ἡ εὐλάβεια στοὺς προγόνους. "Ἐπειτα ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ δένει τὸ κομμάτι τῆς γῆς του μὲ τὴν ἔκταση ποὺ τὸν περιτριγυρίζει. Μόνο μὲ τὴν Ἰστορία εἶναι κανεὶς ἄνθρωπος τῆς γενιᾶς του, πολίτης τοῦ τόπου του, μέλος τῆς ἀνθρωπότητας, λέει ὁ 'Ἐρ. Μπέρρ¹.

"Οπως ὁ ἄνθρωπος μὲ τὰ ἔργα καὶ τὴ φήμη του ξεφεύγει ἀπὸ τὴν ἀνωνυμία καὶ τὴν ἀσημότητα, ἔτσι

1. 'Ο ἀνθρώπινος νοῦς αἰσθάνεται πάντα τὴν ἀνάγκη τῆς ἐποπτείας, γράφει ὁ 'Απόστ. Βακαλόπουλος, στὴν Εἰσχωγή του τῆς «'Ιστορίας τοῦ Νέου 'Ελληνισμοῦ». Στὰ χρόνια μας μάλιστα, τὰ τόσο ταραγμένα, ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἔχει αἰσθανθῆ, περισσότερο ἀπὸ κάθε ὅλη φορά, τὴν ἀνάγκη νὰ συγκροτηθῇ παιδευτικὰ μὲ τὰ πορίσματα τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, πρὸ πάντων τῆς ιστορικῆς ἐπιστήμης, νὰ μὴ μείνῃ δηλαδὴ μετέωρος μέσα στὸ χάος τῶν αἰώνων, ἀλλὰ νὰ γνωρίσῃ τὶς ιστορικὲς ρίζες καὶ τὴ θέση τοῦ ἔθνους του, καθὼς καὶ τοῦ ἔχυτοῦ του μέσα στὸ σύγχρονο πολιτισμένο κόσμο. Κι αὐτὸν γιατὶ τὸ παρελθόν ἔξακολουθεῖ νὰ κλείνει μέσα του τεράστια δύναμη. Συνδεόμαστε μὲ αὐτὸν πολὺ περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι τὸ φανταζόμαστε. Πραγματικά, ὅταν μελετοῦμε τὴ νέα μας Ἰστορία, μένουμε ἔκπληκτοι διαπιστώνοντας πόσο πιὸ κοντὰ είμαστε στὰ γεγονότα τοῦ παρελθόντος καὶ πόσο αὐτὰ ἔξακολουθοῦν νὰ ἐπηρεάζουν ἀκόμα τὴ ζωή μας. 'Αποτελοῦν στ' ἀλήθεια τὸ «πέρυσι» καὶ τὸ «προπέρυσι». Αἰσθανόμαστε τὴ θερμή πνοή τους.

καὶ τὰ ἔθνη μὲν τὴν ἴστορία τους παίρνουν συνείδηση τοῦ ἔαυτοῦ τους. Ὡς ἴστορία μᾶς μαθαίνει τοὺς ἀγῶνες τῶν λαῶν γιὰ ν' ἀνεβοῦν ἀπὸ τὴν φυσικὴ κατάσταση στὴν ἴστορικὴ ζωὴ. "Ο, τι ἀφορᾶ τὸν ἄνθρωπο σὲ κάθε ἐποχὴ καὶ σὲ κάθε χώρα, ξυπνᾶ τὴν περιέργειά μας. 'Ο Χέγκελ χρωστᾶ τὴν πίστη του στὸν ἄνθρωπο στὴν ἴστορία, ποὺ τὴν θεωρεῖ σὰν τὸ ἀριστούργημά του. Μόνο ὁ ἄνθρωπος, μὲ τὴν ἐργασία καὶ τὴν πάλη του, ἔκανε κάτι στὸν κόσμο. Κι αὐτὸ μᾶς τὸ μαθαίνει ἡ ἴστορία. 'Υπάρχει λοιπὸν κάτι τὸ εὔγενικὸ στὴν ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου νὰ σώσει ἀπὸ τὴν λησμονιὰ ἢ ἀπ' τὸ χάος ὅτι ἔγινε ἀπὸ ἀνθρώπους ἄλλων ἐποχῶν καὶ χωρῶν.

"Ολοι σκεπτόμαστε ἴστορικά. Αὐθόρμητα ἀναζητοῦμε προηγούμενα στὸ παρελθὸν γιὰ τὰ σύγχρονά μας προβλήματα καὶ προσπαθοῦμε νὰ τοποθετήσουμε τὴ στιγμὴ ποὺ ζοῦμε σ' ἓνα γίγνεσθαι. Καὶ ὁ κοινὸς νοῦς εἶναι ἓνα ἴστορικὸ κατασκεύασμα, ἀπόσταξη τῆς σκέψης τῶν ἐποχῶν.

'Η ἴστορία εἶναι ἡ ἀνασύνθεση τῆς ζωῆς τῶν πεθαμένων ἀπὸ καὶ γιὰ τοὺς ζωντανούς. 'Αλλ' ὅπως ὑποστήριξε ὁ Νίτσε, ἡ ἀνασύνθεση αὐτὴ εἶναι αὐτοσκοπός. 'Εμπνέεται ἀπὸ ἓνα σύγχρονο συμφέρον, τείνει στὴ σύγχρονη ζωὴ. Οἱ ζωντανοὶ ἀναζητοῦν τὴ γνωριμία τῆς περασμένης ζωῆς, ὅχι μόνο γιὰ νὰ ίκανοποιήσουν τὴν ἐπιθυμία τους νὰ μάθουν, ἀλλὰ καὶ γιὰ κάποιο δίδαγμα. 'Η ἴστορία μένει πάντα στὴν ὑπηρεσία τῆς ζωῆς, προσφέρει ὑποδείγματα, κρίνει τὸ παρελθὸν καὶ τοποθετεῖ στὸ γίγνεσθαι τὴ στιγμὴ ποὺ ζοῦμε. "Ομως ἀντίθετα μὲ τὴν «ἡρωϊκὴν ἴστορία», ὁ Κρότσε πρόβαλε τὴν «ἡθικο-πολιτικὴν ἴστορία», δηλ. αὐτὴ ποὺ ἔφεραν τὰ κοινωνικὰ ἔθιμα, ὅπως μᾶς δείχνει ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξης ἡθική. 'Η ἴστορία εἶναι ζωὴ, ἡ ζωὴ τοῦ παρελθόντος. 'Αναζητοῦμε στοὺς περασμένους αἰῶνες τὸ μυστικὸ τοῦ σχηματισμοῦ, ἀργὰ καὶ προοδευτικά, τῆς ἡθικῆς

καὶ πνευματικῆς μας προσωπικότητας. Γιὰ χάρη λοιπὸν τῆς ζωῆς ἀναρωτοῦμε τὰ πεθαμένα.

Εἴπαμε πώς ὁ Θουκυδίδης θέλει νὰ πάρει διδάγματα ἀπὸ τὴν ἴστορία, ὅταν τὰ γεγονότα ἐπαναλαμβάνονται σύμφωνα μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση (κατὰ τὸ ἀνθρώπινον). Ἐπειτα, ἀλλάζει τὸ παρατηρεῖν πώς ἡ ἀνθρώπινη φύση δὲν εἶναι διαφορετικὴ μόνο στοὺς διάφορους ἀνθρώπους, μὰ κάθε ἀνθρωπος ποτὲ σχεδὸν δὲν εἶναι ὁ ἕδιος στὰ συναισθήματα καὶ πολλὲς φορὲς φαίνεται συγχροτημένος ἀπὸ ὄλότελα ἀνόμοια στοιχεῖα. "Ἐπειτα, ἀκόμα καὶ οἱ ἀνθρωποι ποὺ ἀνήκουν στὸν ἕδιο πολιτισμὸν παρουσιάζουν διαφορὲς ἀνάλογα μὲ τὴν ἴστορικὴ βαθμίδα, ἀνάλογα μὲ τὸ στάδιο τοῦ πολιτισμοῦ ὃπου βρίσκονται. Η νοοτροπία τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων δὲν εἶναι ὅμοια μὲ τὴν νοοτροπία τῶν ἀνθρώπων τοῦ Μεσαίωνα ἢ τοῦ σημερινοῦ Εὐρωπαίου, ποὺ παρουσιάζει πάλι διαφορὲς μὲ τὴν νοοτροπία τοῦ Κινέζου, τοῦ Ἰνδοῦ ἢ τοῦ Νέγρου τῆς Ἀφρικῆς Μπορεῖ ἡ ψυχολογία νὰ προσπαθεῖ νὰ βρεῖ μερικὰ σταθερὰ γνωρίσματα τῆς ἀνθρώπινης διαγωγῆς, ποὺ δύνομαζαν ἄλλοτε «ἡ ἀνθρώπινη φύση». Ο Μάκωλαις διατυπώνει τὴν γνώμη πώς αὐτὸς μόνο ξέρει νὰ διαβάζει τὴν ἴστορία ὅποιος, παρατηρώντας πόσον οἱ περιστάσεις ἐνεργοῦν πάνω στὰ πάθη καὶ στὶς γνῶμες τῶν ἀνθρώπων καὶ πόσον ἡ κακία θεωρεῖται συχνὰ σὰν ἀρετὴ καὶ τὸ παράδοξο σὰν ἀξίωμα, μαθαίνει νὰ ξεχωρίζει, στὴν ἀνθρώπινη φύση, ὅτι εἶναι τυχαῖο καὶ περαστικὸ ἀπ' ὅτι εἶναι οὐσιαστικὸ καὶ ἀνάλογο. Ἐπειτα, γιὰ τὸν Μᾶρξ ὄλοκληρη ἡ ἴστορία δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀδιάκοπη ἄλλαγὴ τῆς ἀνθρώπινης φύσης.

Η ἀπλῆ διήγηση μπορεῖ νὰ μᾶς δώσει εὐχαρίστηση, δὲν ἔχει ὅμως καμιὰ χρησιμότητα, γιατὶ ὁ χρόνος δὲν εἶναι ἀνατρέψιμος. Ἐπειτα, προσθέσουμε τὴν ἔκθεση τῶν αἰτιῶν, ἡ ἴστορία γίνεται γόνιμη. Ἀναζητώντας τὶς ἀναλογίες, γιὰ νὰ τὶς ἐφαρμόσουμε στὰ σύγχρονα προβλήματα, βρίσκουμε τὰ μέσα καὶ τὶς

όδηγίες γιατί νὰ προβλέψουμε τὸ μέλλον. Κάποτε τὸ παρελθὸν μᾶς κάνει νὰ προφυλαχτοῦμε, κάποτε μᾶς δίνει ἔνα ὑπόδειγμα καὶ πάντα μεγαλύτερη ἐμπιστοσύνη στὸν ἔαυτό μας καὶ στὶς ἐπιχειρήσεις μας, διδάσκει ὁ Πολύβιος. "Ἐτσι γυρίζοντας στὸ παρελθόν, ὁ ἴστορικὸς δὲν παρασύρεται ἀπ' τὸ θέλγητρο μιᾶς μάταιης περιέργειας. Ζητᾶ νὰ τὸ γνωρίσει καὶ ν' ἀνακαλύψει τὸ μυστικὸ μιᾶς ἐξέλιξης πού, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν σπηλαίων ὡς σήμερα, μᾶς ἔφερε σταδιακὰ στὸ σημεῖο ποὺ βρισκόμαστε. 'Ανάμεσα στὰ γεγονότα ποὺ ἡ ἴστορία διασώζει ἀπὸ τὴν λησμονιά, ζητᾶ ἀκούραστα νὰ ξαναβρίσκει τοὺς δεσμοὺς ποὺ τὰ ἔνωσε στὴν πραγματικότητα καὶ νὰ συμπεραίνει τὶς αἰτίες ποὺ ἔφεραν ἀπ' τὸ ἔνα στὸ ἄλλο. Τελικὸς σκοπός της εἶναι νὰ μᾶς δώσει κάποιαν ἐξήγηση, δηλ. νὰ μᾶς δείξει τὸ μηχανισμὸ τῶν αἰτιῶν καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων, ἀπ' ὅπου κάθε στιγμὴ βγαίνει μιὰ καινούργια μορφὴ τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας. 'Η ἴστορία μᾶς δίνει τὸ νῆμα τῆς Ἀριάδνης, ποὺ χωρὶς αὐτὸ θὰ χανόμαστε στὸ λαβύρινθο τῶν γεγονότων.

'Η ἴστορία, κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ, εἶναι ἀκόμα ἡ ἐμπειρικὴ πηγὴ τῆς κοινωνιολογίας. Οἱ κοινωνιολογικὲς προβλέψεις πρέπει νὰ ἔχουν ἴστορικὸ χαρακτῆρα, γιατὶ θ' ἀφήσουμε στὴ μελλοντικὴν ἴστορία τὸν ἔλεγχό τους, τὴν ἐπαλήθευση ἢ τὴν ἀπόρριψή τους. 'Ο ἴστορικὸς θὰ πρέπει νὰ ξεδιαλύνει τὶς ἡθικές, θρησκευτικὲς ἢ οἰκονομικὲς δυνάμεις καὶ τάσεις γιὰ νὰ φτάσει στὴ θεωρητικὴ ἐπιστήμη καὶ τοὺς νόμους της. Οἱ νόμοι του πρέπει νὰ εἶναι γενικοὶ καὶ νὰ μὴν ἀφοροῦν μονάχα μιὰν ἴστορικὴ περίοδο. Εἶναι οἱ νόμοι τῆς δυναμικῆς τῶν κοινωνιῶν, οἱ νόμοι τῆς ἴστορικῆς ἐξέλιξης. Οἱ νόμοι αὐτοὶ δὲν ἀφοροῦν τόσο τὰ ἀτομα, δύσο τὶς κοινωνικὲς ὅμαδες¹. Γιὰ πολλοὺς ὅμως ἴστορικοὺς ἡ κοινωνιολο-

1. Τὴν θεωρία αὐτὴ τοῦ ούνιβερσαλισμοῦ, ποὺ θεωρεῖ ὑποκείμενο τῶν ἡθικῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρώπου δχι τὰ ἀτομα ἀλλὰ τὴν ὅμαδα (πολιτεία),

γιακή έρευνα πρέπει νὰ βοηθήσει στὴ γνώση τοῦ πολιτικοῦ μέλλοντος κ' ἐπομένως νὰ χρησιμέψει σὰν ὄργανο μιᾶς πρακτικῆς πολιτικῆς. 'Αλλ' οἱ τυπικὲς πειραματικὲς ἐπιστῆμες εἶναι ίκανὲς νὰ κάνουν τεχνολογικὲς προβλέψεις, ἐνῶ, ὅταν καταγίνονται μὲ παρατηρήσεις που δὲ βασίζονται στὴν πεῖρα, μᾶς δίνουν μόνο προφητεῖες.

Η Ἰστορία, ὅπως τὴν καταλαβαίνουν οἱ μαρξιστές, **χληρονόμοι** τοῦ ἑγελιανισμοῦ, προβάλλει τὴ μάζα καὶ **σκοτώνει** τὴν ἀτομικότητα πού, κυριαρχημένη ἀπ' τὸ γίγνεσθαι, ἐγκαταλειμμένη στὴν παγκόσμια πορεία, συνθίζει στὰ γεγονότα καὶ κλείνεται στὸν κυνισμὸ τῆς παθητικῆς παραδοχῆς, ὑποστηρίζει δὲ Φ. Μπατάλλια. "Οπως κι ἀν ἔχει ὅμως, ἡ Ἰστορία εἶναι γιὰ τὶς ἀνθρωπιστικὲς ἐπιστῆμες μιὰ ἐγγύηση ἀκρίβειας. "Οσο καλύτερα δὲ ἀνθρωπος γνωρίζει τὸ παρελθόν του, τόσο λιγότερο εἶναι σκλάβος του. Σ' αὐτὸ βρίσκεται τὸ ἀληθινὸ μεγαλεῖο τῆς Ἰστορίας. 'Ο ἀνθρωπος ἀναπτύσσει τὶς δυνητικὲς ίκανότητές του μὲ τὸ μάζεμα τῆς πείρας τῶν περασμένων γενεῶν. Μπορεῖ δὲ μελέτη τῆς Ἰστορίας νὰ μὴ μᾶς ὀδηγεῖ πουθενά. 'Ο Ἰστορικὸς ὅμως θὰ κερδίσει ἔνα ἀπλωμα τοῦ πνεύματός του μεγαλύτερο ἀπ' δὲ τι μπορεῖ νὰ τοῦ δώσουν οἱ ἄλλες ἐνέργειες τῆς γνώσης.

'Η Ἰστορία, ὅπως καὶ ἡ ζωὴ ποὺ εἰκονίζει, μᾶς προσφέρει ἀπλόχερα θέματα γιὰ σκέψεις. 'Ο ἀνθρωπος ὠφελεῖται ἀπὸ τὰ διδάγματα τῆς Ἰστορίας, ἀλλ' ἔνα γεγονὸς δὲν ἐπαναλαμβάνεται ὀλόεδο. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀποψη τοῦ 'Ηρακλείτου ἡ πραγματικότητα μοιάζει μὲ ποτάμι, ποὺ κυλᾶ ἀσταμάτητα. Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ μπεῖ κανεὶς δυὸ φορὲς στὸ ἕδιο τὸ νερό. Τὸ κυρίως μόνιμο εἶναι ἡ ἀλλαγή. 'Η Ἰστορία μᾶς δίνει λοιπὸν ἀναλογίες κι ὅχι ὅμοιότητες. "Ο, τι λένε «διδάγματα τῆς

ἔθνος, ἀνθρωπότητα), ἀνάπτυξε γιὰ πρώτη φορὰ δὲ Bacon, ἀλλὰ τὸν ἀκολούθησαν, μὲ διαφορετικὲς φιλοσοφικὲς ἀπόψεις, δὲ Λόκ, δὲ Χέγκελ, δὲ Βούντ καὶ άλλοι.

ίστορίας» στὰ σχολεῖα, στὶς ἐφημερίδες, στὶς συγκεντρώσεις, εἶναι μαζώματα γεγονότων, ποὺ χρησιμοποιοῦνται γιὰ παραδείγματα συμπεριφορᾶς τῶν ἀνθρώπων. Δὲ μορφώνουμε ὅμως χαρακτῆρες στὸ σχολεῖο τῆς ψευτιᾶς. "Ἐνας λαὸς δὲν πρέπει νὰ ψευτίζει τὴν ιστορία του γιὰ νὰ ὑποστηρίζει τὸ φανατισμὸν τῶν πολιτῶν του. Καὶ εἶναι πιὰ καιρὸς νὰ μὴ βάζουμε τὴν ιστορία στὴν ὑπηρεσία μιᾶς ὁποιασδήποτε ιδεολογίας. Γιατὶ ἡ ιστορία δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ δικηγόρους ἄλλ' ἀπὸ ἐρμηνευτές¹.

Η ιστορία ἔχει σκοπὸν νὰ γνωρίσουμε τὰ περασμένα. **Εἶναι** μιὰ ἐμπειρία ποὺ στρατεύει τὸν ἀνθρωπό, τόσον ἀπὸ ἀποψη ἀτομικὴ ὅσο καὶ συλλογική². Μὲ δλη τὴν ἔλλειψη ἡθικῆς, διατηρεῖ κάποια παιδαγωγικὴ ἀξία, γιατὶ μᾶς βοηθᾷ νὰ καταλάβουμε καλύτερα τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὴν ζωή. "Ἐτσι ἀνταποκρίνεται ἀκόμα στὴν ἐπιθυμία νὰ λέγεται ἡ μνήμη τῆς ἀνθρωπότητας.

1. 'Ο Τιμπωντὲ δύνομάζει τὸν Μισελὲ ἐνα Μποσσού δημοκράτη. 'Ο Μποσσού δύναται τὴν ιστορία ἀποβλέποντας στὴ δόξα τῆς 'Εκκλησίας καὶ τῆς γαλλικῆς μοναρχίας. 'Ο Μισελὲ ἀνάλαβε τὸ ίδιο ἔργο γιὰ νὰ δοξάσει τὸ λαὸ καὶ τὴ γαλλικὴ δημοκρατία. Κ' οἱ δυὸς ἔγραψαν ιστορικὰ βιβλία προπαγάνδας, δχι μόνο γιὰ τοὺς Γάλλους ἄλλα καὶ γιὰ δλα τὰ έθνη, γιατὶ πίστευαν πῶς ἡ Γαλλία εἶναι ὁ πνευματικὸς ὁδηγὸς τῶν λαῶν.

2. «'Η ὑπηρεσία τῶν Γερμανῶν ιστορικῶν, λέει ὁ λόρδος "Αχτον, θταν νὰ φέρουν σ' ἐπαφὴ τὴν ιστορία μὲ τὴν ἔθνική τους ζωή καὶ νὰ τῆς δώσουν ἐπίδραση ποὺ δὲν εἶχε πουθενὰ ἀλλοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Γαλλία. 'Επέτυχαν νὰ δημιουργήσουν τὴ δημόσια γνώμη, πιὸ δυνατὴ ἀπὸ τοὺς νόμους». Εἰδικότερα ὁ πρῶτος μεγάλος Γερμανὸς ιστορικός, ὁ Νίμπουρ, ἔγραψε τὴ «Ρωμαϊκὴ 'Ιστορία» του, γιὰ νὰ δείξει τὸ πῶς ἡ Ρώμη κατέρθωσε νὰ ἔνωσε ὅλους τοὺς 'Ιταλούς, δίνοντας ἔτσι παράδειγμα στὴν Πρωσσία γιὰ νὰ ἐπιτύχει τὴν ἐνοποίηση τῶν μικρῶν γερμανικῶν κρατῶν τῆς ἐποχῆς του. 'Η «Ρωμαϊκὴ 'Ιστορία» τοῦ Μόρμουρ, γραμμένη σὲ ὄφος ἔκλαικευτικό, ἔτοιμασε τὴ γερμανικὴ νεολαία γιὰ τὸν πόλεμο τοῦ 1870. 'Ο φὸν Σύμπελ, πολεμῶντας τὶς ἀρχὲς τῆς Γαλλικῆς 'Επανάστασης στὴν «'Ιστορία τῆς 'Επανάστατικῆς 'Εποχῆς», ἔγινε ὁ ἀπολογητὴς καὶ ὁ χράχτης τοῦ πρωσσικοῦ μοναρχισμοῦ. Τέλος ὁ φὸν Τράϊτσκε, μὲ τὴν ιστορία τῆς Γερμανίας στὸν 19ον αἰώνα, ὑπῆρξε ὁ ἀπόστολος τοῦ πρωσσικοῦ μιλιταρισμοῦ καὶ Ιμπεριαλισμοῦ, ἀντισημιτιστής, ἀληθινὸς πρόδρομος τοῦ Χιτλερισμοῦ.

Διδάσκει μιὰ φιλοσοφία τοῦ γίγνεσθαι καὶ τῆς δράσης. Κι ὁ μεγάλος πολιτικὸς πρέπει νὰ συνειδητοποιήσει τὰ προβλήματα ποὺ θέτει ἡ κίνηση τῆς ἴστορίας, ὅταν φτάσει στὸ ὄριο τοῦ μέλλοντος, καὶ ν' ἀνταποκριθεῖ στὴν πρόσκληση τῆς ἐποχῆς του¹. Ἡ ἴστορία δὲ μᾶς ἐπιτρέπει διόλου τὴν πρόβλεψη ἀλλά, συνδυασμένη μὲ τὴν ἐλευθερία τοῦ πνεύματος, μπορεῖ νὰ μᾶς βοηθήσει μὲ τὸ παράδειγμα νὰ βλέπουμε καλύτερα.

Γιὰ τὸν Νίμπουρ ἡ ἴστορία, ὅταν τὴν καταλαβαίνει κανεὶς καθαρὰ καὶ λεπτομερειακά, χρησιμεύει τουλάχιστον σ' ἕνα πρᾶγμα: νὰ πείσει πώς τὰ ἀνώτερα πνεύματα τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους δὲν ξέρουν πόσο τυχαία εἶναι ἡ ἀντίληψή τους, ποὺ θέλουν νὰ ἐπιβάλλουν στοὺς ἄλλους μὲ τὴ βία, γιατὶ ἡ ἔνταση τῆς συνείδησής τους εἶναι ἐξαιρετικὰ ζωηρή. Δὲ στέκει ὅμως ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς ἴστορίας πώς εἶναι πηγὴ ἀντίδρασης, ἔχθρικὴ στὴν πρόοδο. Ἀντίθετα, ἡ ἴστορία μᾶς μαθαίνει τὴν ἀδιάκοπη πορεία πρὸς τὰ ἐμπρός. Κι ἀν αὐτὴ δὲν εἶναι πάντα συνώνυμη μὲ τὴν πρόοδο, οἱ ἴστορικοὶ συμφωνοῦν μὲ τοὺς ἡθικολόγους γιὰ νὰ τὴν ἐλεεινολογήσουν. «Ἀπὸ αὐτὴ τὴ συνέχεια ἡ ἴστορία παίρνει ὅλη της τὴν ἀξία ἀφοῦ, κατὰ τὸ μέτρο ποὺ κατορθώνει ν' ἀποδώσει τὸ παρελθόν, μᾶς δίνει τὸ κλειδὶ τοῦ παρόντος καὶ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ πάρουμε συμβουλὲς γιὰ τὸ μέλλον, γνωρίζοντας τὰ πράγματα. Ἡ ἴστορία εἶναι λοιπὸν οὐσιαστική, γιατὶ ἐπιτρέπει στὸν ἀνθρωπὸ νὰ θυμηθεῖ κ' ἔτσι νὰ διαφυλάξει ὅτι οὐπῆρξε γιὰ νὰ τὸ κάνει ἔνα στοιχεῖο δημιουργικὸ αὐτοῦ ποὺ θὰ γίνει. Ὁργανώνει τὶς ἀναμνήσεις μας γιὰ νὰ διαβοῦμε καλύ-

1. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀντίληψη τοῦ Ναπολέοντα γιὰ τὴν ἴστορία σ' ἕνα ἔγγραφο ποὺ ἔστειλε στὸ Κολλέγιο τῆς Γαλλίας ἀπ' τὸ Φίνκελστάιν, ὅταν βρισκόταν σ' ἐκστρατεία στὴν Ἀν. Πρωσσία καὶ ζητοῦσε τὴν ἀναθεώρηση τοῦ μαθήματος τῆς ἴστορίας, ποὺ θὰ πρέπει, ἔγραφε, νὰ διδάσκεται ως τὴ στιγμὴ ἀκόμα δπου ὁ ἴστορικὸς διδάσκει.

τερα τὰ ἔξελικτικὰ στάδια. Χωρὶς τὴν βοήθειά της, ὁ κόσμος, ὅπου ζοῦμε, θὰ ήταν αἰνιγμα. Μπορεῖ ἡ ἴστορία νὰ μᾶς κάνει σκεπτικιστές, ὅπως λένε συχνά, εἶναι ὅμως μιὰ θαυμάσια σχολὴ φρόνησης. Καὶ φτάνει στὸ συμπέρασμα πώς ἡ ἴστορία χρησιμεύει γιὰ μάθημα.

‘Ωστόσο τὸ νόημα τῆς ἴστορίας εἶναι μιὰ διαλεκτικὴ στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἴστορικο-φιλοσοφικῆς σκέψης. ‘Η τραγικοκωμῳδία τῆς ἴστορίας εἶναι γεμάτη ἀπὸ ἐπεισόδια, ποὺ μποροῦν νὰ συνεπάρουν ἢ νὰ διασκεδάσουν τὸν ἀναγνώστη. ’Αλλ’ ὁ ἄνθρωπος εἶναι δεμένος μὲ τὰ περασμένα, θέλει νὰ γνωρίζει τὸν ἑαυτό του στὴ διάρκειά του. ‘Η ἴστορία ταυτίζεται μ’ ἐμᾶς τοὺς ἴδιους, ἀποτελεῖ τὸ ἴδιο μας εἶναι, συμβολίζει τὸ νόμο τῆς ὑπαρξής μας. ‘Ο ἄνθρωπος προσπαθεῖ πάντα νὰ βασίζει τὸ παρὸν στὸ παρελθὸν καὶ ν’ ἀφήνει ἔχνη γιὰ τὸ μέλλον, νὰ διαιωνίσει τὸ πέρασμά του ἀπὸ τὴν ζωή. ‘Η ἴστορία δὲν πρέπει νὰ βαραίνει τὴν μνήμη μας, ἀλλὰ νὰ φωτίζει τὴν σκέψη μας. ‘Ο ἄνθρωπος εἶναι οὐσιαστικὰ ἔνα ὃν ἴστορικό. Ζεῖ στὴν ἴστορία καὶ ἡ ἴστορία ζεῖ μέσα του. Καὶ πραγματικά, ἡ προσωπικότητά μας εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ὀλοκλήρωσης τοῦ παρελθόντος μας, τῆς κληρονομικότητάς μας, τῆς συμμετοχῆς στὴν κοινὴν ἴστορία τοῦ περίγυρού μας. ‘Η παραδοχὴ αὐτὴ τῆς ἴστορίας κάνει τὴν ἄνθρωπινη δημιουργία, ἀλλοιώτικα ἡ προσωπικότητά μας διαλύεται.

’Αλλ’ ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ κληροδοτήσει στοὺς ἀπογόνους του ἰδέες, ποὺ τελειοποιοῦνται, καὶ σ’ αὐτὸς ἔχει ωρίζει ἀπὸ τ’ ἄλλα ζῶα. Νὰ γιατὶ ὁ “Ἀκτον διατυπώνει τὴν γνώμη πώς «ἡ ἴστορία πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἐλευθερωτής μας, ὅχι μόνο ἀπὸ τὴν ἀταίριαστη ἐπίδραση τῆς δικῆς μας ἐποχῆς, ἀλλ’ ἀπὸ τὴν τυραννία τοῦ περιβάλλοντος καὶ ἀπὸ τὴν πίεση τοῦ ἀέρα ποὺ ἀναπνέουμε». Καὶ πραγματικά, τὸ παρελθὸν εἶναι νοητὸ μόνο μὲ τὸ φῶς τοῦ σήμερα καὶ κατορθώνουμε νὰ καταλάβουμε τὸ παρὸν μόνο μὲ τὸ φῶς τοῦ παρελθόντος.

Νὰ γίνει ίκανὸς ἔνας ἀνθρωπος νὰ κατανοήσει τὴν κοινωνία τοῦ παρελθόντος καὶ νὰ μεγαλώσει τὴν κυριαρχία του στὴν κοινωνία τοῦ παρόντος, αὐτὴ εἶναι ἡ διπλῆ ἀποστολὴ τῆς Ἰστορίας. "Ετσι ἐπιβεβαιώνεται ἡ σκέψη τοῦ Σενέκα πὼς ἡ Ἰστορία μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ξεπεράσουμε τὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία.

Συμπερασματικά, ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα ὥς τὸν 18ον αἰώνα, ὅλοι οἱ Ἰστορικοὶ εἶχαν σκοπὸν νὰ διδάξουν τοὺς πολιτικοὺς ἄντρες. «Οἱ σοφοί, γράφει ὁ Μακιαβέλης, ὑποστηρίζουν πὼς ὅποιος θέλει νὰ προβλέψει τὸ μέλλον πρέπει πρῶτα νὰ συμβουλευτεῖ τὸ παρελθόν. Γιατὶ τὰ γεγονότα ποὺ ἐντυπωσιάζουν τοὺς ἀνθρώπους μοιάζουν πάντα μ' αὐτὰ τῶν προηγούμενων ἐποχῶν». Τὴν ἀποψην ὅμως αὐτὴ τῶν κλασικῶν γκρέμισαν οἱ διαπεραστικὲς ἀναλύσεις τῶν Ντιλτάϊ, Ρίκερτ, Κρότσε καὶ Καλλινκγούντ καὶ σήμερα ἡ φράση «τὰ μαθήματα τῆς Ἰστορίας» προκαλεῖ μόνο εἰρωνικὰ χαμόγελα. Γιατὶ οἱ Ἰστορικοὶ κατάλαβαν πὼς ὁ χαρακτήρας τῶν ἐποχῶν ἀλλάζει. Κι ὁ Ἰστορικὸς ἀκόμα ἔχει σκοπὸν ὅχι πιὰ νὰ καταλάβει τὴν Ἰστορικὴ διενέργεια μὲ τὴ μορφὴ μιᾶς λογικῆς ἀνάπτυξης γιὰ νὰ βρεῖ τὴν κατεύθυνση τῆς Ἰστορίας, ἀλλὰ νὰ συλλάβει τὸ νόμο ποὺ κατευθύνει τὴν πορεία τῆς Ἰστορικῆς διενέργειας. Τὸ μάθημα ποὺ μᾶς διδάσκει ἡ Ἰστορία δὲν εἶναι πὼς ὁ, τι ἔγινε χτὲς θὰ ξαναγίνει ἀναγκαστικὰ αὔριο, ἀλλ' ἡ ἐξέταση τοῦ εἴδους καὶ τῶν αἰτιῶν ποὺ φέρνουν τὶς ἀλλαγὲς ἀνάμεσα στὸ χτὲς καὶ στὸ προχτὲς γιὰ νὰ καταλήξει σὲ συμπεράσματα, ποὺ θὰ μᾶς ἐπιτρέψουν νὰ προβλέψουμε σὲ τὶ τὸ αὔριο θὰ εἶναι διαφορετικὸ ἀπ' τὸ σήμερα (M. Bloch). 'Η Ἰστορία ἔχει λοιπὸν τελικὴ ἀποστολὴ νὰ ξεφύγουμε ἀπ' τὸ παρελθόν. Καὶ ὅταν δὲν ἀναζητᾶ νὰ γίνεται χρήσιμη θ' ἀποκτήσει μεγαλύτερη ἀξία, γιατὶ θὰ φτάσει στὴ φιλοσοφία.

ΕΞΕΛΙΞΗ, ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΚΑΙ ΣΥΝΘΕΣΗ

Δε φιλοδοξούμε νὰ γράψουμε τὴν ἱστορία τῆς ἱστορίας. Πολὺ λίγα ξέρουμε ἀκόμα γιὰ τὴν ἐμφάνιση καὶ τὴν πρόοδο τῶν ἀνθρωποειδῶν, γιατὶ δὲν ἔχουμε ὅλη τὴν σειρὰ τῆς ἔξελιξής τους. Στὸ Μουσεῖο τοῦ Ἀνθρώπου, στὸ Παρίσι, βλέπουμε συλλογὴ ἀπὸ σκελετούς, ποὺ μᾶς μάς δίνουν κάποια ἴδεα γι' αὐτήν, ἀλλὰ λείπουν πολλοὶ κρίκοι ἀπὸ τὴν ἀλυσίδα. Αὔστραλοπίθηκοι, σινάνθρωποι, παλαιάνθρωποι βρέθηκαν στὰ διάφορα μέρη τοῦ κόσμου, ὥσπου νὰ φτάσουμε στὸ νεάνθρωπο, ποὺ παρουσιάζει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου, τοῦ *homo sapiens*, κάπου—20.000 ὁ—30.000 χρόνια μόνο, δηλ. πρὶν ἀπὸ τὴν τελευταία ἐποχὴ τῶν πάγων, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ κρανία ποὺ βρέθηκαν μὲ μεγαλύτερο ἐγκεφαλικὸ χῶρο. Αὐτὸς ὁ τύπος τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου, ὁ σκεπτόμενος ἀνθρώπος, φάνηκε ταυτόχρονα σχεδὸν ὅχι μόνο στὴν Εὐρώπη ἀλλὰ καὶ στὴ Βόρεια καὶ Ἀνατολικὴ Ἀφρική, στὴν Παλαιστίνη καὶ ἀκόμα στὴν Κίνα. 'Αλλ' εἶναι φανερὰ καὶ σήμερα τὰ σημάδια ἀπὸ τὰ προηγούμενα ἔξελικτικὰ στάδια σὲ μερικούς πρωτόγονους λαούς, ὅπως οἱ Τασμανοί, οἱ Φουέγιοι καὶ οἱ Ἐσκιμώοι¹.

1. Οι ἐπιστήμονες βρίσκουν ἀδιάκοπα σκελετούς καὶ κρανία, ποὺ συμπληρώνουν τὸ γενεαλογικὸ δένδρο τοῦ ἀνθρώπου. 'Ετσι τὸ 1959 ἀνακαλύφθηκε ὁ ζυνιάνθρωπος, στὴν Τανζανία, τὸ 1961 ὁ κενυαπίθηκος καὶ ὁ *homo habilis*, τὸ 1962 ὁ tchad-ἀνθρώπος, τὸ 1966 ὁ αἰγυπτιοπίθηκος, τὸ 1967 ἔνας ἄλλος αὔστραλοπίθηκος στὴν Αἰθιοπία. Στὴν Ἀσία βρῆκαν ἔναν ἀκόμα σινάνθρωπο καὶ στὴν Εὐρώπη ἐνδιαφέροντα ἀπολιθώματα σκελετῶν στὴν Οὐγγαρία καὶ στὴ Γαλλία, κοντὰ στὸ Montereau. Στὸ σπήλαιο τοῦ χωριοῦ Ηετράλωνα τῆς Χαλκιδικῆς βρέθηκε τελευταῖα ἔνα κρανίο τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Νεαντερντάλ, καθὼς καὶ ἐργαλεῖα ἀπὸ πέτρα ἢ κόκκαλα, τῆς ἴδιας ἐποχῆς, ποὺ σημαίνει πώς ὑπῆρχε ἀνθρώπινη ζωὴ στὴν περιοχὴ μας, πρὶν ἀπὸ

Πρὶν ἀπὸ ἔνα ἑκατομμύριο χρόνια τὰ ἀνθρωποειδῆ
ῆταν ἀκόμα σπάνια ζῶα, ἐνῷ πολλὰ ἑκατομμύρια χρό-
νια πρὶν ὑπῆρχαν στὴ γῆ φυτὰ καὶ ἄλλα ζῶα. "Ομως
σήμερα παραδέχονται πώς ἐδῶ καὶ κάπου πεντακόσιες
χιλιάδες χρόνια ἀρχίζει ἡ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητας, δταν
φάνηκαν σχεδὸν ταυτόχρονα ὁ νεώτερος παράνθρωπος,
ὁ ἀνθρωποςτοῦ Πεκίνου καὶ ὁ ἀνθρωπος τῆς Χαϊδελ-
βέργης¹. Οἱ ἀνθρωποι αὐτοὶ ζοῦσαν σὲ μικρὲς κοινω-
νικές ὅμιλους, σκορπισμένες κι ἀπομονωμένες ἡ μιὰ
ἀπὸ τὴν ἄλλη. Φαίνεται ὅμως πώς εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ
τότε κάποια ἀνταλλαγὴ εἰδῶν, πρὸ πάντων στολισμοῦ,
ἀνάμεσα στὶς διάφορες ὅμιλους καὶ μαζὶ κάποια ἐπικοι-
νωνία ἴδεων. Στὴν παλαιολιθικὴ ἐποχὴ (στὴν Πλει-
στόκαινο, ὅπως τὴ λένε οἱ γεωλόγοι), ἀνήκει ἡ γέν-
νηση τῆς γλώσσας, ἡ τέχνη τοῦ ἀνάματος τῆς φωτιᾶς
καὶ ἡ ἐφεύρεση τῶν ἐργαλείων, ἀκόμα καὶ τοῦ σύνθε-
του ἐργαλείου, ὅπως εἶναι τὸ τόξο². Στὴ νεολιθικὴ

σχεδὸν 100.000 χρόνια. Δὲ βρῆκαν προϊστορικὰ κρανία καὶ κόκκαλα στὴν
Αμερικὴ γιατί, φαίνεται, πώς ὁ ἐποικισμός της ἔγινε ἀργότερα ἀπὸ Ἀσιᾶς,
ποὺ πῆγαν ἔκει διαβαίνοντας τὸν πορθμὸν τοῦ Μπέρινγκ.

1. Τιολόγισαν πώς ὁ παγκόσμιος πληθυσμὸς ἦταν 10 ἑκατ. τὸ - 8000,
γιὰ νὰ φτάσει τὸ 3,3 δισεκατομμύρια τὸ 1965, μὲ μέσο αὐξητικὸ ρυθμὸ 80%
σὲ κάθε χιλιετία. Ἀπ' τὸ 1650 ὅμως, δπόταν ἀρχίζει ἡ νεώτερη ἐποχὴ, ὁ
ρυθμὸς αὐτὸς εἶναι 2000%, δηλ. σαράντα φορὲς μεγαλύτερος.

2. Στὴν προσαρμογὴ τῶν ἐργαλείων του γιὰ τὴν καλύτερη ἐπιτυχία
τῶν σκοπῶν του, νωρὶς ὁ ἀνθρωπος πρόσθεσε καὶ τὴν αἰσθητικὴν ἀποψή,
πλησιάζοντας περισσότερο στὸν σημερινὸν ἀνθρωπο παρὰ στὸν πιθηκάνθρωπο.
Οἱ γραφικὲς τέχνες ἐμφανίστηκαν, δπως δείχνουν οἱ ὥραῖες τοιχογραφίες
τῶν σπηλαίων τῆς Ισπανίας καὶ τῆς Γαλλίας, ἕργο τῶν Κρό-Μανιὸν ποὺ
δὲν ξεχωρίζουν ἀνθρωπολογικὰ ἀπὸ μᾶς (- 20.000 ὁς - 10.000). Καὶ ἡ
μουσικὴ μπαίνει στὶς ὅμιλους τελετές, δπως φανερώνουν οἱ φλογέρες ἀπὸ
κόκκαλα, ποὺ βρέθηκαν σ' αὐτά. Οἱ παλαιολιθικοὶ καλλιτέχνες τῆς Δυτ. Εύρωπης γνώριζαν καλὰ τὴν ἱχνογραφία, τὴν χαρακτική, τὴν πολύχρωμη
ζωγραφική, τὴν πλαστικὴ καὶ τὴ γλυπτική. Ο χορός, ἡ πιὸ κοινωνικὴ ἀπὸ
τὶς καλές τέχνες, ἀποτελοῦσε ἔνα ἐκφραστικὸ μέσο στὶς περιωρισμένες κοι-
νωνίες τῶν προϊστορικῶν χρόνων, δπως ἔξακολουθεῖ καὶ σήμερα, πρὸ πάν-
των στὶς ὑπανάπτυκτες κοινωνίες. Τὰ λόγια ποὺ βάζει ὁ Καζαντζάκης στὸ

έποχή ή ἀγγειοπλαστική, τὴ ψήσιμο τοῦ ψωμιοῦ, ὁ ἀργαλιός. 'Αλλ' ἡ μεγάλη πρόοδος σημειώνεται ὅταν στὴν τρίτη π.Χ. χιλιετηρίδα, ἐφευρέθηκαν ἡ ρόδα γιὰ τὰ κάρρα καὶ οἱ βάρκες μὲ πανιά, ἀρχίζει τὸ λυώσιμο τῶν μετάλλων κ' ἐμφανίζεται ἡ γραφή, ποὺ σημειώνει τὸ τέλος τῆς προϊστορίας. Δὲν ὑπάρχει ὅμως νεολιθικὸς πολιτισμὸς, ἀλλὰ πλῆθος νεολιθικῶν πολιτισμῶν, ἀφοῦ οἱ ἀνθρωποι ἀποτελοῦσσαν ἀκόμα μικρὲς φυλετικὲς ὁμάδες.

Μποροῦμε νὰ χωρίσουμε σχηματικὰ τὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας σὲ πέντε φάσεις :

α) Στὴν προϊστορική, ὅπου ὁ ἀνθρωπος γίνεται ἐπὶ τέλους ἀνθρωπος, ἀντίθετα μὲ τὰ ζῶα ποὺ τὰ κυριαρχεῖ. 'Η ἔποχὴ αὐτή, τοποθετημένη στὸ πιὸ μακρινὸ παρελθόν, παρουσιάζει ἐκατὸ φορὲς μεγαλύτερη διάρκεια ἀπὸ τὴ λεγόμενη ἱστορική. "Οπως καὶ τ' ἀλλα ζῶα, ὁ ἀνθρωπος ἦταν ἀκόμα κυνηγός, συλλέκτης τροφῆς ἀπὸ τὰ φυσικὰ προϊόντα τῆς γῆς, παράσιτό της.

β) 'Ανάμεσα στὰ-5.000 καὶ στὰ-3.000 σχηματίστηκαν οἱ ὑψηλοὶ ἀρχαῖοι πολιτισμοὶ τῆς Σουμερίας καὶ τῆς Μεσοποταμίας, τῆς Αἰγύπτου, τῆς Ἰνδίας, καὶ, ἀργότερα, τῆς Κίνας στὸ Χουάγκ-Χό¹. Πρόκειται γιὰ φωτεινὲς νησῖδες μέσα στὴ μεγάλη μᾶζα τῆς ἀνθρωπότητας, ποὺ εἶχε ἀπλωθεῖ πιὰ σ' ὅλον τὸν πλανήτη. 'Αρχίζει ἡ κτηνοτροφία, ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς, ἡ έδρυση πόλεων, ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων καὶ μαζὶ ἡ οἰκονομικὴ ἱστορία².

στόμα τοῦ Ζορμπᾶ : Αὔτὸ δὲν μπορῶ νὰ σοῦ τὸ ἐξηγήσω, θὰ σοῦ τὸ χορέψω, ἀνταποκρίνονται στὴ ψυχοσωματικὴ ἐκδήλωση τῶν πρωτόγονων ἀνθρώπων.

1. 'Ο προαριανὸς πολιτισμὸς ἐμφανίστηκε στὴν Ἰνδία κάπου στὰ - 3.000, δπως τὸ βλέπουμε στὰ ἔρειπια τοῦ Μοχέντζο-Ντάριο καὶ τῆς Χαράππας. Καὶ ὁ κινεζικὸς δὲ φαίνεται νὰ εἴναι παλαιότερος ἀπὸ τὰ - 2.000.

2. Γύρω στὰ - 5.000 ὑπῆρχαν ἀγροτικὲς κοινότητες, μόνιμα ἐγκαταστημένες στὴν Παλαιστίνη, στὸ Ἱράκ καὶ στὸ Ἱράν, που γρήγορα ἀπλώθηκαν ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ὡς τὴν Ἰνδία κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ὡς τὴν Αἴγυπτο καὶ τὶς

γ) Ένω ή νεολιθική έποχή απλωνόταν άκομα
έξω από αύτες τις νησίδες, προβάλλουν οι θαλασσινοί
πολιτισμοί : αϊγαιϊκός-μινωϊκός (-2.500 – 1.100), μυ-
κηναϊκός (-1.400 – 1.100) και φοινικικός, περιορισμένοι
σε έκταση άλλα μὲ μεγάλη άκτινοβολία και πέρα από
αύτές ^{1.}

δ) Στήν περίοδο ποὺ απλώνεται απ' τὸ -800 ως
τὸ -200 έβαλαν τὰ πνευματικὰ θεμέλια τῆς ἀνθρω-
πότητας, ταυτόχρονα ἀλλ' ἀνεξάρτητα στήν Κίνα,
στήν Ινδία, στήν Περσία, στήν Παλαιστίνη και στήν
Ελλάδα ^{2.}

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟΥ ΤΟΜΕΑ ΕΡΕΥΝΩΝ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΚΟΥ ΛΑΖΑΡΙΝΤΙΝΟΥ

χῶρες τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου. Ο Χρ. Τσούντας ἀνακάλυψε κτίσματα
τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς στὰ χωριά Σέσκλο και Διμηνιό τῆς Θεσσαλίας, ποὺ
ὑπολογίζονται περίπου - 3.000, πρὶν δηλαδὴ απὸ τὴν εἰσβολὴ τῶν Δωριέων.
Ἄλλα στήν Εύρωπη ἐπικρατοῦσαν ἀκόμη οἱ κυνηγοί. Δίπλα στὶς μεγάλες
και εὔφορες κοιλάδες τοῦ Τίγρη, τοῦ Εύφρατη, τοῦ Νείλου και τοῦ Ινδοῦ,
ἀναπτύχθηκαν τὰ μεγάλα ἀστικὰ κέντρα, μὲ σπίτια απὸ πληθιὰ ψημένη στὸν
ἡλιο. Στὰ κέντρα αὐτὰ ἴδρυθηκαν οἱ ναοὶ και τὰ παλάτια τῶν βασιλέων-θεῶν
ἢ τῶν Ἱερέων. Οἱ παλαιοὶ πολιτισμοὶ τοῦ Μεξικοῦ και τοῦ Περού μποροῦν
νὰ παραβληθοῦν μὲ τοὺς πολιτισμοὺς τῆς Βαβυλώνας και τῆς Αἴγυπτου,
ἄλλ' εἶναι πολὺ νεώτεροί τους και φαίνονται κατώτεροι, ὅταν συγκριθοῦν μὲ
τοὺς πολιτισμοὺς τῆς ἐποχῆς τους.

1. Τὴ θέση ποὺ ἀφῆκε ἡ πτώση τῶν Αχαιῶν στὴ ναυτιλία, στὸ ἐμπόριο
και γενικὰ στὸν πολιτισμὸν τὴν πῆραν οἱ Φοίνικες, ἀπ' τὸν - 11 ως τὸν - 8ο
αἰώνα. Πρὶν γίνει γνωστὸς ὁ κρητικὸς πολιτισμός, ἔδωσαν ὑπερβολικὴ ση-
μασία στὸν ιστορικὸ ρόλο τῶν Φοίνικων. Ο Διόδωρος μάλιστα μᾶς πληρο-
φορεῖ πώς οἱ Φοίνικες παρέλαβαν τὴ γραφὴ ἀπὸ τοὺς Μινωϊκούς Κρητικούς.

2. Στήν Κίνα ζοῦν ὁ Κομφούκιος κι ὁ Λάο-Τσὲ και γεννιοῦνται ὅλες οἱ
τάσεις τῆς κινέζικης φιλοσοφίας. Στήν Ινδία γράφονται τὰ σχόλια πάνω
στὶς Βέδες, οἱ Ούπανισάντ. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τοῦ Βούδδα κι ἀναπτύσσονται
ὅλες οἱ φιλοσοφικὲς τάσεις, ἀπ' τὸ σκεπτικισμὸν και τὸν ὑλισμὸν ὡς τὸ μηδε-
νισμό. Στήν Περσία ὁ Ζαρατούστρας ἐμφανίζει τὴν τραχειὰ κοσμοθεωρία του,
ὅπου ὁ κόσμος παρουσιάζεται χωρισμένος ἀπὸ τὴν πάλη τοῦ καλοῦ και τοῦ
κακοῦ. Στήν Παλαιστίνη ἐμφανίζονται οἱ Προφῆτες. Στήν Ελλάδα ὑπῆρχαν
οἱ "Ομηρος, οἱ φιλόσοφοι Παρμενίδης, Ηράκλειτος και Πλάτων, οἱ τραγι-
κοί, ο Θουκυδίδης κι ο Ἀρχιμήδης. Η καινοτομία τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι
ὅτι παντοῦ ὁ ἀνθρωπος παίρνει συνείδηση τοῦ «εἶναι» στήν ὅλότητά του,
τοῦ ἔαυτοῦ του και τῶν δρίων του. Και ἀρχίζει ἡ μάχη τοῦ ὀρθολογισμοῦ

ε) Από τότε έγινε ένα μόνο καινούργιο και ἀποφασιστικὸ γεγονός: ἡ ἐμφάνιση τῆς ἐπιστημονικο-τεχνικῆς ἐποχῆς, που ἀρχισε νὰ ἐτοιμάζεται στὴν Εὐρώπη ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση, ἀναπτύχθηκε πλατειὰ ἀπ' τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰώνα, ἀλλ' ἡ πρόοδος της πῆρε ἐξαιρετικὰ γρήγορο ρυθμὸ ἐδῶ καὶ μερικὲς δεκαετίες.

Ἡ ἴστορία τῆς τεχνικῆς δὲν ἀποτελεῖ βέβαια παγκόσμια ἴστορία, ἀλλὰ χωρὶς ἀμφιβολία εἶναι ἡ πιὸ παγκόσμια ἀπὸ τὶς ἴστορίες, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν προϊστορικὴ ἀκόμα ἐποχὴ ὑπῆρξε ένα ὅν ποὺ φτιάχνει ἔργα λεῖα (homo faber) κ' ἔτσι ξεχώρισε ἀπὸ τ' ἄλλα ζῶα, σηκώθηκε πάνω ἀπὸ αὐτὰ καὶ τὰ ὑπόταξε. Γιὰ νὰ τὸ ἐπιτύχει χρειάζονται κάποια σκέψη ἔστω καὶ περιορισμένη. Ἀλλ' ὥς τὸν περασμένο αἰώνα, ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποιοῦσε γιὰ ἐνέργεια τὴ δύναμή του, τὰ ἡμερωμένα ζῶα, τὸν ἀέρα καὶ πολὺ περιορισμένα τὰ ποταμόνερα.

"Οταν ένας λαὸς παίρνει συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του, τότε ἀρχίζει νὰ γεννιέται ἡ ἴστορία. Ἡ ἐποποιία ἀνοίγει τὸ δρόμο στὰ «χρονικὰ» καὶ ἡ κριτικὴ ἀκολουθεῖ. Χιλιάδες χρόνια κανένας λαὸς δὲν εἶχε χρονικά. "Επειτα φάνηκε ἡ χαραυγὴ τῆς ἴστορίας μὲ τὴ γραφή. Ἡ Χαλδαία, τὸ Ἐλάμ, ἡ Αἴγυπτος πραγματοποίησαν αὐτὸ τὸ ὄνειρο. Κατόπιν ἥλθαν ἡ Κρήτη, ἡ Φοινίκη, ἡ Ἀσσυρία, οἱ Χιττῖτες, ἡ Κύπρος καὶ τέλος οἱ "Ελληνες καὶ οἱ Λατῖνοι. Ἡ ἴστορία τῆς Ἰνδίας ἀρχίζει μὲ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Τῆς Γαλατίας μὲ τὸν Καίσαρα, τῆς Σκανδιναυίας μὲ τὸν Καρλομάγνο, τὰ χρονικὰ τῶν σλαβικῶν λαῶν φάνηκαν ἀκόμη ἀργότερα κ' οἱ ἄγριες φυλὲς τῆς Ἀμερικῆς, τῆς Ὡκεανίας, τῆς Κεντρικῆς Ἀφρικῆς, τοῦ Λάος καὶ τῶν νησιῶν τῆς

καὶ τῆς θετικῆς ἐμπειρίας ἐναντίον τοῦ μύθου. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι πιὰ κλεισμένος στὸν ἑαυτό του καὶ στρέφεται σὲ νέες καὶ ἀπεριόριστες δυνατότητες.

Μαλαιισίας δὲν ἔχουν ἀκόμα ιστορία. Γιὰ κάθε ἔθνος γιὰ κάθε φυλή, τὸ ἔργο τοῦ προϊστορικοῦ εἶναι μεγάλο. Ἡ ἔθνογραφία προπορεύεται ἀπὸ τὴν ιστορία, ἐπειτα συναντιέται καὶ συγχωνεύεται μ' αὐτή, γράφει δὲ Ἰάκ. ντὲ Μοργκάν. Ἐλλ' ἡ ἔθνογραφία περιορίζεται νὰ μελετήσει τὶς ἴδιότητες τῶν χαρακτηριστικῶν ὅμαδων τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους, σὲ ὅρισμένες ἐποχές¹.

Δεν μποροῦμε νὰ φτάσουμε ὅμεσα στὸ παρελθὸν παρὰ μόνο μέσο ἀπὸ ἵχνη, μνημεῖα ἢ γραπτά, ποὺ ἀφῆκε τίσω του καὶ ποὺ μποροῦμε νὰ τὰ καταλάβουμε, στὸν τόπον ὅπου τὰ βρήκαμε. Ἐλλ' ὁ Σπένγκλερ ἀντιλέει: Ἡ ζωὴ δὲν εἶναι λοιπὸν ἕνα γεγονός παρὰ μόνο ὅταν μιλοῦν γι' αὐτὴν τὰ βιβλία; Δυστυχῶς ὅμως δὲν μποροῦμε νὰ φτιάξουμε ιστορία χωρὶς στοιχεῖα. Οἱ ἀρχαιολογικὲς ὀνασκαφὲς φέρνουν δλοένα στὸ φῶς διάφορα κτίρια καὶ πράγματα. Μπορεῖ γιὰ τὸν Ροστόβτσεφ «ἡ ἀρχαιολογικὴ ἀπόδειξη νὰ μὴν ἔχει μικρότερη ἀξία ἀπὸ τὴν γραπτή, ἡ μαρτυρία ἀπὸ τὰ κείμενα». Ἐλλ' εἶναι σὰν ἕνα βιβλίο μὲ φωτογραφίες χωρὶς κείμενο². "Ετσι

1. 'Ο Κλ. Λεβί-Στρώς παρατηρεῖ πώς, ἐνῶ ἡ ιστορία ἀπλώνει τὴν ἔρευνά της στὴ διάσταση τοῦ χρόνου, ἡ ἔθνολογία κάνει τὸ ἕδιο πρᾶγμα στὴν ἔκταση. 'Ο ιστορικὸς προσπαθεῖ νὰ ξαναδώσει τὴν εἰκόνα τῶν χαμένων πιὰ κοινωνιῶν, ὅπως ἡταν στὶς στιγμὲς ποὺ ἀνταποκρίθηκαν στὸ παρόν, ἐνῶ ὁ ἔθνογράφος προσπαθεῖ νὰ ξαναφτιάξει τοὺς ιστορικοὺς σταθμοὺς ποὺ προϋπήρξαν χρονικὰ ἀπὸ τὶς σημερινὲς μορφές. Ἡ ποικιλία τῶν κοινωνικῶν μορφῶν, ποὺ ὁ ἔθνολόγος συλλαμβάνει ἀπλωμένες στὴν ἔκταση, παρουσιάζει τὴν ὅψη ἑνὸς συστήματος χωρὶς ὅμαλὴ συνέχεια. Ἐλλ' οἱ ιστορικοὶ φαντάζονται πώς, χάρη στὴ χρονικὴ διάσταση, ἡ ιστορία μᾶς ξαναδίνει δχι καταστάσεις ξεχωρισμένες, ἀλλὰ τὸ πέρασμα ἀπὸ μιὰ κατάσταση σὲ μιὰν ἄλλη, μὲ μορφὴ συνέχειας. Καὶ ὅπως πιστεύουμε νὰ συλλάβουμε τὸ προσωπικό μᾶς γίγνεσθαι σὰν μιὰν ἀδιάκοπη ἄλλαγή, μᾶς φαίνεται πώς ἡ ιστορικὴ γνῶση ἀνταμώνει τὴ βεβαιότητα τοῦ ἐνδιάθετου λόγου. Στὰ μάτια ὅμως τῶν ιστορικῶν ἡ χρονικὴ διάσταση παρουσιάζει μιὰν εἰδικὴ γοητεία, λὲς ἡ διαχρονία νὰ δίνει ἔναν τύπο νοητότητας δχι μόνο ἀνώτερο ἀπὸ αὐτὸν ποὺ φέρνει ἡ συγχρονία, ἀλλὰ πρὸ πάντων μᾶς κατηγορίας εἰδικώτερα ἀνθρώπινης.

2. 'Η ἀρχαιολογία βασίζεται στὴ στρατογραφία ἢ μελέτη τῶν στρωμάτων τῆς γῆς, ποὺ τὰ διακρίνουμε μὲ μιὰ τομή καὶ συμπεραίνουμε πώς ὅσα

τὰ λείψανα τῶν παλιῶν πολιτισμῶν μᾶς ἐνδιαφέρουν σὰν περίεργα ἀπολιθώματα. Καὶ γιὰ τὴν ἀνάγνωση τῶν παλιῶν γραφῶν δὲν ἔχουμε πάντα κάποιαν ἐπιγραφὴ τῆς Ροζέττας, ὅπως τὸ βλέπουμε στὴν προσπάθεια γιὰ τὴν ἀνάγνωση τῆς μινωϊκῆς γραμμικῆς γραφῆς Α καὶ Β, μ' ὅλους τοὺς καταπληκτικούς συνδυασμούς τοῦ Βεντρίς.

Ἐκεῖ λοιπὸν ὅπου δὲν ὑπάρχουν γραπτὰ κείμενα ἀλλὰ μόνο μνημεῖα στὴν προφιλολογικὴ ἴστορία, προβάλλει ἡ πρωτοϊστορία, ὅπως χαρακτηρίζεται ἡ ἐποχὴ ἀνάμεσα στὴν προϊστορία καὶ στὴν κυρίως ἴστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Τὰ παλαιότερα κείμενα τῶν Βαβυλωνίων χρονολογοῦνται ἀπὸ τὴν τρίτη π.Χ. χιλιετηρίδα, ἐνῶ οἱ τοιχογραφίες τῶν σπηλαίων τῆς Ἀλταμίρα καὶ τοῦ Λασκὼ εἶναι εἴκοσι ὁκα δέκα χιλιάδων χρόνων π.Χ. Ο πρῶτος ἀξιόλογος πολιτισμὸς ἀναπτύχθηκε στὴν Μεσοποταμία καὶ ὁ Κώδικας τοῦ Χαμμουραμπὶ εἶναι ἕνα σπουδαῖο τεκμήριο ὅχι μόνο γιὰ τὴν ἴστορία τοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνθρωπότητας. Οἱ περισσότεροι ὅμως θεωροῦν ἀφετηρία τοῦ πολιτισμοῦ τὴν Αἴγυπτο, πρῶτα γιατὶ αὐτὴ γνώρισαν καὶ γι' αὐτὴ μᾶς πληροφόρησαν οἱ ἀρχαῖοι "Ελληνες καὶ ἔπειτα γιατὶ αὐτὴ ἀναφέρεται στὴν Ἱερὴ Ἰστορία τῶν Ἐβραίων. Οὐσιαστικὰ ὅμως γνωρίσαμε τὴν παλιὰ Αἴγυπτο, τὴν Αἴγυπτο τῶν Φαραώ, μόνο ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Ναπολέοντα, ποὺ τὸν ἀκολούθησε ἐπιτελεῖο σοφῶν καὶ μέσα σ' αὐτοὺς ὁ Σαμπολλιόν. "Ως τὸν περασμένο αἰώνα, μὲ μιὰν εἰσαγωγὴ γιὰ τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴν Μεσοποταμία, ποὺ βρίσκουμε στὸν Ἡρόδοτο, ἡ παγκόσμια ἴστορία ἀρχίζε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Παλαιστίνη γιὰ νὰ φτάσει στὴν ἐποχὴ μας. Τὸ ὑπόλοιπο ἀνῆκε στὴν ἐθνο-

ἀντικείμενα βρίσκουμε στὸ ἴδιο στρῶμα ἀνήκουν στὴν ἴδια ἐποχή. Καὶ στὴ σύγχριση τῶν ἀντικειμένων ποὺ βρίσκουμε σὲ ἀνασκαφὲς ἄλλων χωρῶν, ὥστε νὰ προσδιορίσουμε τὴν ἐποχή τους.

λογία, 'Αλλὰ καὶ σήμερα ἡ ἴστορία τῆς ἀνθρωπότητας εἶναι, σὲ μεγάλο μέρος της, θαμμένη στὴ λήθη. Προσπαθοῦμε νὰ φτάσουμε σ' αὐτὴ μὲ ἔρευνες καὶ μελέτες¹.

Τὰ πρῶτα ἴστορήματα ἔχουν περισσότερο ἐπικὸ χαρακτῆρα. Μποροῦμε νὰ ποῦμε πώς ἡ πρώτη ἴστορικὴ συγγραφὴ βρίσκεται στὴν Πεντάτευχο (τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ), στὰ δύο πρῶτα βιβλία τῶν Βασιλειῶν (Σαμουὴλ Α καὶ Β). Εἶναι τὸ ἀρχαιότερο δεῖγμα ἴστορικῆς συγγραφῆς σὲ πεζὸ λόγο κι ὁ ἀνώνυμος συγγραφέας του εἶναι ὁ πιὸ παλιὸς ἴστορικὸς ποὺ συναντοῦμε στὸν ἀρχαῖο κόσμο. Γράφτηκε στὸν -8ον ή -9ον αἰώνα, δῆλο. Ὅστερα ἀπὸ τὰ γεγονότα ποὺ διηγιέται. 'Ο ἀρχαιότερος "Ἐλληνας ἴστορικὸς ἦταν ὁ Ἐκαταῖος, ποὺ γεννήθηκε στὴ Μίλητο τὸ -550. Στὶς «Γενεαλογίες» του ἀρχισε τὴν κριτικὴ τῶν μύθων κ' ἔβαλε σκοπὸ τῆς ἴστορίας νὰ βρεῖ τὴν ἀλήθεια. 'Η ἴστορία ὅμως ὑπῆρχε στὴν 'Ελλάδα χίλια χρόνια πρὶν ἀπὸ τοὺς ἴστορικούς, χάρη στοὺς ραψώδούς, τοὺς ποιητές, τοὺς τραγωδούς, τοὺς ρήτορες, τοὺς φιλοσόφους καὶ τοὺς ὄλλους συγγραφεῖς. 'Αλλὰ πρῶτος ὁ Θουκυδίδης, ἐξιστορώντας τὰ γεγονότα τὰ παρουσιάζει μὲ λογικὸ σύνδεσμο καὶ παραμερίζει ὀλότελα τὶς δοξασίες, ποὺ ἤθελαν οἱ σκοτεινὲς δυνάμεις τῆς μοίρας νὰ κυβερνοῦν τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὶς πράξεις τους. Γιὰ πρώτη φορὰ στὸν ἀρχαῖο κόσμο διώχνει τὸ μυθικὸ καὶ τὸ ὑπερφυσικό, τοὺς θεοὺς ποὺ εἶχαν ἐπικρατήσει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ὁμήρου.

'Η 'Αναγέννηση βασίζει τὶς γνῶμες της γιὰ τὴν κλασικὴ ἀρχαιότητα πρὸ πάντων στοὺς «Βίους Παράλληλους» τοῦ Πλούταρχου. 'Ο Πλούταρχος ὅμως παρουσιάζει μόνο ἀνθρώπους διαλεχτούς, ὑποδείγματα, ὅχι

1. 'Ο P. Pelliot ἀνακάλυψε τὸ 1906, στὰ σπήλαια τοῦ Τουέν - Χουάγκ, δέκα πέντε χιλιάδες γραπτά, ποὺ ἔχουσαν φῶς σὲ χίλια χρόνια τῆς ἴστορίας τῆς Κίνας. Δὲν μπόρεσαν ὅμως ἀκόμα νὰ διαβάσουν τὴν πρωτόγονη γραφὴ τῶν Κινέζων.

παραδείγματα. Οι βυζαντινοὶ χρονογράφοι καὶ πρὸ πάντων ὁ Ψελλὸς μᾶς δείχνουν τὴν ζωὴν τῶν δυνατῶν τῆς ἐποχῆς, τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τοῦ περίγυρού τους, τοῦ παλατιοῦ. Ὁ Προκόπιος στάθηκε ἀντίθετος στὸν Ψελλό. Στὸ «Ιστορικὸν ἐν βιβλίοις ὅκτῳ» διηγιέται τοὺς πολέμους ἐναντίον τῶν Περσῶν, τῶν Βανδάλων καὶ τῶν Γότθων, τοῦ Βελισαρίου, ποὺ τὸν ἀκολούθησε στὶς ἐκστρατεῖες σὰ γραμματέας του. Ἐλλ' οἱ πρῶτοι «ἰστορικοὶ» τῆς Εὐρώπης ἀκολούθησαν τὴν σχολὴν τοῦ Ψελλοῦ. Κι ὁ Μακιαβέλλης προβάλλει σὰν πρότυπη εἰκόνα ἡγεμόνα τὸν Καίσαρα Βοργία, τὸν δυναμικὸν ἀνθρωπον, ποὺ χωρὶς κανένα δισταγμὸν ζητᾷ νὰ ἐπιτύχει τοὺς σκοποὺς τῆς πολιτικῆς του¹. Ἡ γραπτὴ ιστορία τῆς Κίνας ἀρχίζει ἀπὸ μιὰ μακρινὴ ἐποχή, περικλείνει πλῆθος ἀπὸ χρονικά, κι ἀφορᾶ πρὸ πάντων τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν τάξεων ποὺ κυριαρχοῦσαν, τὴν βιογραφία τους, τοὺς κοινωνικοὺς ἀγῶνες καὶ τὴν ἄνοδο τῶν διαφόρων δυναστειῶν. Ἐλλά, ὅπως παρατήρησε ὁ Ντιντερό, ἡ ιστορία τῶν βασιλέων εἶναι τὸ μαρτυρολόγιο τῶν ἔθνων. Σήμερα, ὅταν ἔξετάζουμε τὴν ιστορία τῶν κρατῶν, ποὺ ὑπῆρξαν ἢ ὑπάρχουν, ἔχουμε ὑπ' ὅψη μας τὴν ζωὴν τῶν λαῶν τους, τὰ ἐργαλεῖα τους, τὴν ὄργανωση τῆς ἐργασίας, τὶς σχέσεις ἀνάμεσα στὶς διάφορες τάξεις, τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν ιεραρχίαν κ.τ.λ. Πρῶτος ὁ "Εὐγκελὸς θεώρησε τὴν ιστορία ὅχι σὰ χαώδη σύγχυση ἀπονοημένων βιαιοτήτων, ἀλλὰ σὰν τὴν ἔξελιξη τῆς ἀνθρωπότητας.

⁷ Ήταν ἐποχὴ ὅπου οἱ ἀνθρώποι δὲν ἤξεραν τίποτε

1. Πολλοί βρίσκουν στὸν «Πρίγκιπα» ἔναν δδηγὸν πολιτικῆς ἀνθεκότητας, που ἔσπρωξε πολλοὺς ἡγεμόνες στὴν ἀτιμία καὶ στὸ κακούργημα. Ἀλλ’ ὁ Μόμυσεν χαρακτηρίζει τὸν «Πρίγκιπα» σὰν λαμπρὸν τύπο τῶν ὁδηγῶν ἐνθρώπων! Σήμερα ἐπικρατεῖ ἡ γυνώμη πώς ὁ Μακιαβέλλης περιγράφει τὴν ἐποχὴν του. Μιλᾶ στοὺς ἡγεμόνες γιὰ ν’ ἀκούσουν οἱ λαοί. Αὐτὸν ἐπιβεβιώνεται καὶ ἀπὸ τὴν διαγωγὴν του, ἀφοῦ φυλακίστηκε καὶ βισανίστηκε γιὰ τὶς δημοκρατικές του ιδέες.

ἔξω ἀπὸ τὴν φυλή τους, τὴν πόλη τους ἢ τὸ πολὺ τὴν χώρα τους. Οἱ αἰῶνες κυλοῦσαν καὶ χρειάστηκε ἡ ἐποποιεῖσα τοῦ Ἀλεξάνδρου γιὰ νὰ γνωρισθοῦν ὁ Ἑλληνικὸς καὶ ὁ Ἰνδικὸς πολιτισμός. Ὁ Ἀλέξανδρος ἔριξε τὸ χώρισμα ποὺ χώριζε τὴν Ἀνατολὴν ἀπὸ τὴν Δύσην. Περιορισμένη χρονικὰ ἡ ἴστορία, ἥταν περιορισμένη καὶ τοπικὰ σὲ μικρὸ τμῆμα τῆς ἀνθρωπότητας, στὴν κοντινὴ Ἀσία καὶ στὸν Ἐλληνορωμαϊκὸ χῶρο. Πολλὲς φυλὲς καὶ πολλὲς κοινωνίες ἔξαφανίστηκαν, χωρὶς νὰ ξέρουμε τίποτε ἀπὸ αὐτὲς παρὰ μόνο τὸ ὄνομά τους. Σήμερα, μὲ μεθοδικὴ ἔρευνα, προχωροῦμε ἀπ’ τὸ εἰδικὸ στὸ γενικό, ἀπὸ τὶς λεπτομέρειες τὸ σύνολο καὶ προσπαθοῦμε νὰ φωτίσουμε διαδοχικὰ ὅλα τὰ σκοτεινὰ σημεῖα, γιὰ νὰ ἔχουμε δλόκληρους πίνακες τοῦ παρελθόντος. Τέλος ἀπ’ τὸν 19ον αἰώνα σημειώνεται ἡ πρόοδος τῆς ἴστορίας τοῦ πολιτισμοῦ (Kulturgeschichte), ποὺ ἀντιμετωπίζει τὴν παλιά της ἀντίπαλο, τὴν «ἴστορία-μάχες».

* * *

Τὰ ὅρια ἀνάμεσα στὴν προϊστορία καὶ στὴν ἴστορία εἶναι λοιπὸν θεωρητικὰ ὅρισμένα ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῆς γραφῆς. Ἄλλ’ αὐτὰ τὰ ὅρια εἶναι ἀπὸ πρακτικὴ ἀποψη δύσκολα νὰ χαραχτοῦν μὲ ἀκρίβεια, ἀκόμα καὶ στὴν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ὅπου μετατοπίζονται μὲ τὴν ἀνάγνωση τῆς μινωϊκῆς γραφῆς. Ἡ ἴστορία ἀρχισε στὴν Ἑλλάδα μόνο στὸ τέλος τοῦ -6ου αἰώνα. Ἄλλ’ ὅταν, ἀπ’ τὸν περασμένο αἰώνα, διαβάστηκαν τὰ αἰγυπτιακὰ ἱερογλυφικὰ καὶ ἀργότερα τὰ πλακάκια μὲ τὴν σφηνοειδῆ γραφὴ τοῦ Ἐλάμ καὶ τὰ χιττιτικὰ γραπτὰ, εἶχαμε τὰ πρῶτα ἴστορικὰ κείμενα. "Ἐτσι, χάρη στὴν ἀνακάλυψη χιλιάδων γραπτῶν, πάνω σὲ ψημένη ἀργιλο, ρίχτηκε ἀρκετὸ φῶς στὴν ἴστορία τῆς Μεσοποταμίας πρὶν -2.000, ἐνῶ σκοτάδι σκεπάζει τὴν ἴστορία τῆς